

RAIMUNDIANA AMERICANA

Schon seit dreissig Jahren ist bekannt, dass öffentliche wie private Bibliotheken in den Vereinigten Staaten von Amerika eine grössere Zahl von mittelalterlichen Handschriften besitzen.

Aus diesen sollen nun diejenigen Handschriften, die echte Werke des Raimundus Lullus enthalten, etwas genauer beschrieben werden.^a

Dabei werden folgende Abkürzungen benützt:

Census = SEYMOUR DE RICCI und W. J. WILSON, *Census of Medieval and Renaissance manuscripts in the United States and Canada* I (New York 1935); II (New York 1937); III: Indices (New York 1940).

Census, Supplement = C. U. FAYE und W. H. BOND, *Supplement to the Census of Medieval and Renaissance manuscripts in the United States and Canada* (New York 1962).

ER = «Estudis Romànics».

GI = P. GLORIEUX, *Répertoire des mattres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, II (Paris 1933) nr. 335: Raymond Lulle.

MOG = *Beati Raymundi Lulli Opera omnia*, ed. IVO SALZINGER, I (Moguntiae 1721); II (1721); III (1722); IV (1729); V (1729); VI (1737); IX (1742); X (1742). Nachdruck: Frankfurt (Main), Verlag Minerva, 1965.

ORL = *Obres de Ramon Lull*, I-XXI (Palma de Mallorca 1906-1950).

Pla = E. W. PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben. Seine Werke*. II: Kataloge und Anmerkungen (Düsseldorf 1964).

RD = E. ROGENT und E. DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes* (Barcelona 1927).

ROL = *Raimundi Lulli Opera Latina*, ed. F. STEGMÜLLER, I-IV (Palma de Mallorca 1959-1963).

^a Für Hinweise danke ich Prof. J. Hillgarth, Princeton; für die Besorgung der Mikrofilme Mr. John Alden, Boston; Mr. W. H. Bond, Cambridge (Mass.); Mr. Willis Van Deventer, Upperville, und Miss Marjorie G. Wynne, New Haven; Mr. Lyman W. Riley, Philadelphia; P. James P. Reilly Jr. OFM, St. Bonaventure; P. Denis A. Mc Guckin OFM, Washington; P. Charles H. Lohr SJ Freiburg i. Br.; für Hilfe bei der Identifizierung und Kollationierung der Handschriften Dozent Dr. A. Madre, Dr. Kl. Reinhardt und M. Bauçà in Freiburg i. Br.

I

Cambridge (Massachusetts), Harvard College Library, The Houghton Library, cod. catalan 12.

Saec. XIV; 168 folia; Papier; 210 × 150 mm, je eine Kolumne.

Vorbesitzer: Ellery Sedgwick (1955).

Vgl. Census, Supplement (New York 1962). S. 223.

F. STEGMÜLLER, *Eine neue Handschrift von Ramon Lull's Taula general de totes sciencies*, ER, X (im Druck).

f. 1^r-151^v und f. 158^v-160^r: RAIMUNDUS LULLUS, *Taula general de totes sciencies*.

G1 bc; Pla 67.

Ed. catal.: ORL XVI (1932) 297-534 (SALVADOR GALMÉS).

Mss. catal.: Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, cod. 1103 (RL 283)

(XIV) f. 1-74; Palma de Mallorca, Convent dels Franciscans, IV. 61 f. 14-73.

Edd. lat.: RD 53; 302 [MOG V (1729) int. II, 1-80].

Mss. lat.: 6 Handschriften bekannt.

Inc.: Deu bo en eternitat de tan (*corr. in*: ta) gran bonea comensa la Taula general de totes sciencies. Del prolech.

— Ço per que aquesta Taula es general, es car es de generals començaments e de generals retgles e questions.

Expl.: En cara comanam aquesta sciencia en custodia dels angels e dels sancts de gloria gloriejats en la gloria de Deu.

— Començada fo esta sciencia en mar en lo port de Tunis migant setembre en l ayn dela encarnació mcccxc tres. E fo fenida en aquell mateix ayn en les huytaues de ephifania Domini en la Ciutat da Napolis a honor de nostre Senyor Deus e de nostra Dona sancta Maria. Amen. Deo gratias. Finito libro sit laus gloria Christo. Qui scripsit, scribat. Semper cum Domino vivat.

f. 151^v-158^v: RAIMUNDUS LULLUS, *Taula de la Art amativa*.

G1 (ax); Pla 58a.

Ed. catal.: ORL XVII (1933) 389-398 (SALVADOR GALMÉS).

Mss. catal.: 5 weitere katalanische Handschriften bekannt.

Inc.: Aquesta Taula es deles paraules qui son en lati en aquesta Art. Les quals declaram a aquells qui no saben lati.

— Amatuiua se diu d amar, en axi com de ueure se diu visitiua.

Expl.: E axi com sentit, qui es aço qui hom sent. E axi deles altres coses semblants a aquestes.

2

**Cincinnati (Ohio), The Library of the University of Cincinnati,
cod. II.**

Saec. xv; 145 nicht numerierte Folia; Papier, f. A-B Pergament;
280 x 210 mm; je eine Kolumne.

Vorbesitzer: Coelestiner in Amiens, dann in Mantes-sur-Seine, und
wieder in Amiens; W. A. Procter; Antiquariat Dr. Vollbehr, Berlin (1936).
Alte Signatur: E 32.

Vgl.: Census II (1937) 1924.

f. A^v: zwei Kreisfiguren: Figura A und T.

f. B^r: oben: Diagramm mit Buchstaben, quer: BC, CD, DE, EF;
senkrecht: BC, BD, BE, BF = Tertia figura.

f. B^r: unten: Kreisfigur = Quarta figura.

f. 1^r-130^v: RAIMUNDUS LULLUS, *Ars generalis ultima*.

G1 dp; Pla 146.

Edd.: RD 1; 30; 65; 142; 144; 162; 180; 209; 233; nicht in MOG.

Mss.: weitere 36 Handschriften bekannt.

Inc.: Deus, cum tua perfectione, Incipit Ars generalis ultima.

— Quoniam multas Artes fecimus generales, ipsas volumus clarius
explanare per istam, quam vocamus ultimam, eo quod de cetero non pro-
ponimus aliam facere.

— Quoniam intellectus humanus est valde plus in opinione quam in
scientia constitutus, ex eo quod quaelibet scientia habet sua principia.

Expl.: nam ista scita ab intellectu subtili et fundato, ipse potest scire
generalem Artem.

— Ista Ars fuit incepta a Raymundo Lugduni super Rodanum mense
Novembris anno Domini 1305. Et ipse eam finivit in civitate Pisana in
monasterio sancti Domini ad laudem et honorem Dei mense Martii anno 1308
incarnationis Domini nostri Jesu Christi. Et sit ei recommendata et beatae
Virgini Mariae matri eius. Amen. Deo gratias. Iesus. Maria.

f. 131^r: leer.

f. 131^v: Tierfigur (Fuchs).

f. 132^v-144^r: RAIMUNDUS LULLUS, *Tabula super Artem generalem
ultimam*.

Inc.: BCD BCE BCG(!) BCG.

BCtB BCtB BCtB BCtB

BCtC BCtC BCtC BCtC

Expl.: tGIK; tHIK.

f. 144^r: Iste liber est Celestinorum [de Ambianis, durchgestrichen] [Meduntam loco cuiusdam Brunetii (?), durchgestrichen]. 32. de Ambianis E 32.

f. 144^v-145^v: ANON. (saec. XVIII), *Tabula huius voluminis*.
Inc.: Introductio. De figuris. De prima figura.
Expl.: De gula. De luxuria. De superbia.

3

Hanover (New Hampshire), **Dartmouth College Library**, cod. Val. 189
M 319.

Saec. xvii-xviii; 295 numerierte Folia.
 Vorbesitzer: Neapel, Jesuitenkolleg.

f. 9-29: RAIMUNDUS LULLUS, *Ars brevis*.

Gl dq; Pla 142.

Edd.: RD 3; 6; 10; 28; 44; 49; 52; 102; 121; 144; 162; 170;
 172; 180; 186; 233; 264; 325; 326; Add. 3.

Mss.: 52 weitere Hss. bekannt.

f. 41^r-42^v: PS. RAIMUNDUS LULLUS, *De alchimia, extractus*; hispanice.

Diese Handschrift wird weder im Census noch im Supplement zum Census aufgeführt. Die vorstehenden Nachrichten verdanke ich Herrn J. HILLGARTH.

4

New York City, Columbia University, Collection of George A. Plimpton, cod. 187.

Saec. xv; Sammelband; 262 Folia; 220 × 160 mm; je eine Kolumne.
 Vorbesitzer: Abbate Matteo Canonici; Rev. Walter Sneyd; Maggs;
 George A. Plimpton, New York (bis 1936).

Vgl. Census II (1937) S. 1787; Census, Supplement (1962) S. 407.

f. 1^r-23^v (von f. 11^r an: andere Hand): PETRUS PAULUS VERGERIUS DE IUSTINOPOLI [Capodistria] (1370-1444), *De ingenuis moribus et liberalibus studiis adolescentiae ad Ubertinum Carrariensem*.

Inc.: Franciscus senior avus tuus, cuius ut extant plurimae res magnificastae.

— Liberalia ergo studia vocamus, quae sunt homine libero digna.

Expl. : nihil tibi nisi ipsum videri defuisse (*ms* : fuisse).

Edd. : Hain 15981-16003.

f. 24^r : Kleine Federzeichnung : Sphinx.

f. 24^v : Federzeichnung : Wappen : zwei Schlangenhälse mit abgewendeten Köpfen.

f. 25^r (unten : alte Foliation : 433) : Titelblatt : RAYMUNDI LULLI *Sensualis et Ars brevis*, quam finivit Pisis in monasterio sancti Dominici anno 1305 (!). Fratris IOHANNIS ROS DE VALENTIA *Artificium artis arismeticae*. Anno 1450. Manuscriptum (scriptum) videtur ante annum 1500.

f. 25^v : leer.

f. 26^r (Alte Foliationen : oben f. 1^r ; unten : 434^r) : Am oberen Rand : N 69 (Signatur) ; am unteren Rand : I : *Ars brevis* RAYMUNDI LULLI, quam scripsit Pisis in monasterio sancti Dominici anno 1307 (!). II : *Artificium artis arismeticae*, scriptum a fratre IOHANNIS ROS DE VALENTIA, provinciae Aragoniae, Paduae anno 1450 in loco Fratrum Minorum de Hospitali, a cap. 24 <—> c. 37.

f. 26^r-29^r (1^r-4^v ; 434^r 437^v) : ANON. *Definitiones* (*ms* : RAIMUNDUS LULLUS, *Sensualis*).

Inc. : Sensuale est illud ens, quod sensibus percipit vel percipi potest, scilicet audiendo, videndo etc.

— Quattuor principia : Causa est principium primitivum, quoniam ante causam nullum ens existere potest.

— Novem principia accidentalialia seu praedicamenta : Quantitas est principium, ratione cuius entia creata sunt finita et terminata.

— (f. 26^v) : Definitiones de medio : Medium coniunctionis est, quod coniungit plura in unum vel quod ducit aliquid de principio ad finem.

— Definitiones de fine : Finis perfectionis dicitur ille, in quo res perficitur sive habet suum finale complementum.

— Substantia est ens, quod per se existere potest et in se, sicut Deus, angelus, caelum, homo, animalia, plantae, lapides, metalla.

— Ista novem subiecta debent tractari cum quattuor conditionibus, per quas intellectus regulatur ad tractandum de ipsis secundum principia et regulas Artis.

— (f. 27^r) : Definitiones subiectorum sunt istae : Deus est illud ens, quod habet in se omne complementum et alio non indiget extra se. Vel : Deus est illud ens, in quo bonitas, magnitudo et ceterae dignitates sunt unum idem numero. Angelus est spiritus non coniunctus, similior Deo, quam alia creatura ... Elementa sunt illa entia, quae de quattuor elementis sunt composita, scilicet animalia, plantae, lapides, metalla, sales et cetera istis similia.

— (f. 27^v): Instrumentum est potentia, cum qua factor agit aliquod opus. Et consideratur duobus modis.

— Definitiones virtutum: Iustitia est virtus, ratione cuius homo reddit Deo, quod suum est et sibi ipsi et (f. 28^r) proximo suo. Prudentia est virtus, quae consulit, quod homo diligat bonum et fugiat malum, et quod magis fugiat maius malum.

— Definitiones vitiorum: Avaritia est vitium, devians (omnia bona huius mundi, *om. ms.*) a fine, propter quem (*ms*: quam) ipsa sunt. Vel: Est habitus, cum quo dives est pauper et mendicat... Inconstantia est vitium, cum quo inconstans est multifarie variabilis.

— Theologia est scientia, cum qua homo loquitur de Deo magis proprie, quam cum aliqua alia scientia. Ius est actus regulatus in homine de iu (f. 28^v) stitia habituato.

— Geometria est ars inventa ad mensurandum lineas, figuras et angulos ... Grammatica est ars ad inveniendum modum recte loquendi recteque scribendi.

— Articuli fidei catholicae sunt regulae directivae hominum credentium, necessariae ad aeternam salutem.

— Articuli divinitatis sunt sequentes: Unus Deus: Pater, Filius, Spiritus sanctus. Creator, recreator et glorificator.

— Articuli humanitatis sunt septem, scilicet: Dominus Iesus Christus, conceptus est de Spiritu sancto... veniet iudicare vivos et mortuos, seu bonos et malos.

— Sacramenta ecclesiastica: Sacramentum ecclesiasticum est instrumentum, cum quo homines per vim miracula faciunt determinata cum divina potestate. Quae sunt septem, scilicet: Baptismus ... extrema unctio.

— Definitiones praeceptorum divinae legis: Praecepta sunt signa, quibus Deus obligat hominem. Primo: Cole Deum, nec iures (*ms*: iuras) vana per ipsum... nec rem cupias alienam.

— Definitiones donorum Spiritus sancti: (f. 29^r) Donum est id, quod liberaliter et gratanter per alterum alicui est donatum.

— Definitio virtutis: Virtus est id, per quod res in qua est, est virtuosa et potest agere virtuose.

— Definitio peccati: Peccatum est inordinatus actus potentiae spiritualis, maxime voluntatis.

— Definitiones octo beatitudinum: Beatitudo est forma gratiosa, quae revelat electionem beatorum et beatificandorum. Et sunt haec, scilicet: Regnum caelorum.

— [Definitiones operum misericordiae]: Corporalia sunt septem, scilicet: Visito, cibo, potio, tego, redimo.

— Potentia est illa forma, quae se habet ad obiectum, vel: Est subiectum rerum possibilium.

— Regula est brevis et utilis ordinatio, ex necessariis principiis procedens tamquam via compendiosa.

Expl.: Modalitas sive modus est figura ordinis et dispositionis. Instrumentalitas est id, cum quo efficiens operatur. *Explicit* Sensuale.

f. 30^r-48^r (5^r-23^r; 43^{8r}-456^r): RAIMUNDUS LULLUS, *Ars brevis*.

Gl dq; Pla 142.

Edd.: RD 3; 6; 10; 28; 44; 49; 52; 102; 121; 144; 162; 170; 172; 180; 186; 233; 264; 325; 326; Add. 3.

Mss.: 52 weitere Handschriften bekannt.

Inc.: Deus, cum tua gratia, sapientia et amore, Incipit Ars brevis, quae est imago Artis generalis; nam ista scita ab intellectu subtili et fundato, ipse potest scire Generalem artem.

— Ratio, quare facimus istam Artem brevem, est, ut Ars Magna facilius sciatur; nam scita ista, Ars supra dicta et etiam aliae Artes de facili poterunt addisci.

Expl.: si vero scholares nesciant respondere nec rationes multiplicare nec loca invenire, tunc temporis artista sive magister doceat scholares de praedictis. Et haec sufficiant de tota Arte brevi gratia brevitatis.

— Finivit Raymundus Artem brevem Pisis in monasterio sancti Dominici anno ab incarnatione Domini 1307. *Explicit* feliciter.

f. 48^v (23^v; 456^v): leer.

f. 49^r-86 (24^r-61; 457^r-494): IOHANNES ROS DE VALENTIA, *Artificium artis arithmeticae*.

Zu Johannes Ros vgl.: München, Clm. 10544 (XV) f. 1-77: FR. JOHANNES ROS VALENTINUS, *Grammatica* (*Inc.*: In hac grammatica quantum possum naturaliter procedere intendo).

Inc.: Deus, qui es unus in essentia et trinus in personis, a quo cuncta procedunt in numero, pondere et mensura, ad tui laudem et honorem et tuo auxilio confidentes. Incipit Artificium artis arismeticae.

— Unitas. Duo. Tria. | Decem. Viginti. Triginta.

— Septem compota. Octo compota. Novem compota.

Für den übrigen Inhalt der Hs. vgl. Census II p. 1787.

New York City (Broadway and 120th Street), **The Library of Union Theological Seminary, cod. 14.**

Saec. xv; script. 1463 a Cornelio Itter agnomine Sundegots (f. 27vb, 120vb, 206vb); 207 in der Mitte des Aussenrandes numerierte Folia; Papier; 290 x 210 mm; je zwei Kolumnen; f. 124^r-125^v: je 3 Kolumnen (Register).
Vorbesitzer: Leander van Ess; Sir Thomas Phillipps.

f. A^r-B^r: leer.

f. B^v: In isto volumine continentur subscripti tractatus: *Libri ALBERTI MAGNI de origine sive generatione animae. Liber ALBERTI De muliere forti. Liber Proverbiorum RAYMUNDI LULLI.*

f. 1ra-27 (Ms: 37)^{vb}: ALBERTUS MAGNUS, *Liber de natura et origine animae.*

Edd.: Venedig 1517; Lyon 1651 (Jammy); Ed. A. Borgnet, IX (Paris 1890) 375-434; Ed. B. Geyer: Albertus Magnus, Opera Omnia, tom XII (Münster i.W. 1955) 3-44: Liber de natura et origine animae, ed. B. Geyer.

Geyer nennt 52 weitere Handschriften, darunter das Autograph: Köln, Historisches Archiv W 258a f. 308^r-326^v. Die vorliegende Handschrift ist nicht identisch mit der von Geyer als Nr. 52 genannten, da der übrige Inhalt der beiden Handschriften verschieden ist.

f. 1ra: Incipit Liber Alberti Magni de materia, generatione, distinctione naturae, statu, incorruptione et opere animae.

— Tractatus primus. De natura animae, secundum quod coniungitur corpori.

— Capitulum primum. De his propositionibus, supra quas fundatur inquisitio de animae generatione, quae inquiri debeant de anima.

— De anima quidem, secundum quod est perfectio corporis, et de partibus eius, secundum quas est actus corporis.

f. 27vb: *Expl.*: Haec enim est consuetudo nostra in toto hoc physico negotio.

— De generatione igitur et distinctione et natura et statu animae et incorruptione et opere tantum dictum est a nobis.

Explicit hic liber. Sit scriptor crimine liber etc. Scriptum et finitum per me Cornelium Itter, agnomine Sundegots, anno a nativitate Domini 1463, mensis Februarii 4.

f. 28ra-28va: *Tabula tractatum et capitulorum praecedentis libri.*

Inc.: Liber Alberti Magni de materia, generatione, distinctione naturae, statu et opere animae continet duos tractatus. Tractatus primus est de

ratura animae, secundum quod coniungitur corpori, continens octo capitula.

Expl.: Cap. 18 (!): De operatione intellectus secundum eos, qui sequuntur Platonem.

— *Explicit. Explicat* (!). Qui plus vult scribere, scribat. Deo gratias. Amen. Anno Domini 1463 mensis Iunii die 15. Laus Virgini matri cum suo Unigenito in saeculis benedictis. Amen.

f. 29^r-30^v: leer.

f. 31ra-121vb: ALBERTUS MUGNUS, *De muliere forti* (*Prov. 30, 10-31*).

Ed. Borgnet 18 (Paris 1893) 5-196.

Cf. F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi* II (1950) nr. 973; 1026; 2668.

Inc.: Incipit liber domini Alberti Magni OP De muliere forti. In quo continentur aliquae materiae solemnissimae pro praedicationibus. Si enim quis habuerit huius libri practicam, cognoscat, quantae virtutis sit etc.

— Laudes ecclesiae describit Salomon in figura mulieris fortis.

Expl.: quod vos paratum est ab origine mundi. Ad quod vos perducatur Iesus Christus, Filius Dei. Cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Explicit liber domini Alberti Magni De muliere forti. Scriptum et completum per me, Cornelium Itter, agnomine Sundegots, anno a nativitate Domini 1463, mense Maii, die undecima.

f. 122^r-123^v: leer.

f. 124^r-207rb: RAIMUNDUS LULLUS, *Proverbia*.

G1 ce; Pla 81.

Edd.: RD 20; 37; 62; 78,1; 302 [MOG VI (1737)]; 309: Pars I; 313: Pars II.

Mss.: 28 weitere lateinische Handschriften bekannt.

Ed. catal. ORL 14 (1928); 2 katalanische Hss. bekannt.

Inc.: Incipiunt Proverbia Raymundi. Et primo de nomine Dei. Et dividitur liber in tres partes. De prima parte.

— De nomine Dei: 1. Quod Deus sit de necessitate: 2. De essentia Dei: 3.

f. 125^r: Ende des Registers: De phantasia: 299. De poena: 300.

f. 125va: De prima parte huius libri.

— Cum proverbium sit brevis propositio, quod in se magnam continet sententiam.

— Quia Deus est ens perfectum, nomen suum est perfectum.

Expl.: pro poena, quam sustines per iustitiam, laudes et benedicas Dominum Deum nostrum.

— De fine huius libri. Raymundus sua Proverbia in civitate Romana finivit ad gloriam et laudem Domini Dei nostri, in cuius custodia hunc tractatum commendavit et omnes alios, quos fecerat propter suum amorem. Benedictus sit Dominus Deus noster. Amen.

— Anno Domini 1299 perfectus est iste liber in vigilia sanctae Luciae (13. Dec.). Deo gratias.

— Et sic est finis. Sit laus et gloria trinis. Completum et finitum per me Cornelium Sundegots, anno Domini 1463, mense Ianuarii, die 20.

6

Philadelphia (Pennsylvania), The Library of the University of Pennsylvania, cod. lat. 5.

Saec. xv; 80 numerierte Folia; Papier; 210 × 150 mm; je eine Kolumne; schöne Humanistenschrift.

Vorbesitzer: Monasterium S. Antonij [abbatis] Venedig (f. 80^v); Iulius de Cardelinis aus Vicenza (f. B^v); William A. Allen, Philadelphia.

Vgl.: Supplement to the Census (New York 1962) S. 486.

I. PH. TOMASINI, *Bibliothecae Venetae manuscriptae* (Utini 1650) 1-19 nennt diese Handschrift nicht; aber vergl. TOMASINI S. 13 b: Liber sine nomine. De ignorantia sui et aliorum.

f. A^v: [Quid]quid agis, prudenter agas. T.

Raimundus Lullus, De homine.

f. B^r: *Epigramma ad authorem libri*:

Hunc si forte librum teneat quis quaerat et illi

[dicit his; ausgestrichen] tunc dicito nobilis quo (beide Zeilen durchgestrichen).

Si quis te peteret, cui sis, o parve libelle,

Iulius tunc dico.

Si quis te peteret, cui sis, o parve libelle,

De Cardelinis Iulius ipse tenet.

Quem praeclara virum genuit Vincentina dignum

Laudibus et nomen tendit ad astra suum.

Iulius de Cardelinis.

f. 8^v, oben links : 41 [Signatur].
 f. 2^r, innerer Längsrand : 31 || 22 Allen 9802 | Roger Bacon Fd |
 Lulli, Raymond.
 f. 2^r, unterer Rand : 490 R 90.

f. 1^r-80^v : RAIMUNDUS LULLUS, *De homine*.

Gl cm ; Pla 105.

Edd. : RD 302 [MOG VI (1737)].

Mss. : 11 weitere lateinische Handschriften bekannt.

Ed. catal. : ORL 21 (1950) 1-159 ; 3 katalanische Hss. bekannt.

Inc. : Deus, ad laudem tuam et ob tuum honorem Incipimus hunc librum De homine.

— Cum sit conveniens, quod homo, postquam est homo, intelligat, quid est homo, ideo volumus inquirere et ostendere, quid est homo.

— Dividitur iste liber in tres partes. Prima est de essentia hominis et de eius vita.

f. 13^v am äusseren und unteren Rand, bei cap. 19 steht von anderer Hand eine grössere Bemerkung : Nota, quod omnis operatio in creaturis est substantialis.

Expl. : (f. 80^r) : omnia enim deviaverant a fine, propter quem ipsa creaverat.

— Explicit tertia pars, quae est de oratione, laudibus et (f. 80^v) orationibus. Explicitque liber iste De homine. Qui editus est homini, ut cognoscat semet ipsum. Cum qua cognitione sciat cum semet ipso honorare et benedicere iuxta posse suum nostrum Dominum Iesum Christum. Cui exhibemus et recommittimus istum librum, editum in mense Novembris in civitate Maioricarum, in MCCC anno ab incarnatione nostri Domini Iesu Christi. Amen. Per magistrum Raymundum Luli de dicta civitate Maioricarum.

— Laus Domino nostro Iesu Christo et beatæ Mariae Virgini matri Dei, beato Michaeli archangelo, beato Marco evangelistae, beato Hieronymo, beato Fantino totique caelesti curiae triumphanti. Deo gratias.

f. 80^r (Kursive saec. xv) : Iste liber est monasterii sancti Antonii de Venetiis, signatus 41.

7

Saint Bonaventure (N. Y.), St. Bonaventure University, The Franciscan Institute Library, cod. 3.

Saec. xv ; 64 folia ; Papier ; 200 × 140 mm ; je eine Kolumne.

f. 2^r : alte Signatur : cat[alogus] n. 19.

Vgl. : Supplement to the Census, New York 1962, S. 410.

f. 1^r-1^r : leer.

f. 2^r-28^r : RAIMUNDUS LULLUS, *Ars brevis*.

Gl dq ; Pla 142.

Edd. : RD 3 ; 6 ; 10 ; 28 ; 44 ; 49 ; 52 ; 102 ; 121 ; 144 ; 162 ; 170 ; 172 ; 180 ; 186 ; 233 ; 264 ; 325 ; 326 ; Add. 3.

Mss. : 52 weitere Handschriften bekannt.

Inc. : Deus, cum tua gratia, sapientia et amore, Incipit Ars brevis, quae est imago Artis, quae sic intitulatur : Deus, cum tua summa perfectione Incipit Ars generalis et ultima.

— Ratio, quare facimus istam Artem brevem, est, ut Ars magna facilius sciatur, nam scita ista Ars supradicta et etiam aliae Artes de facili potuerunt addisci.

— Alphabetum ponimus in hac Arte, ut per ipsum possimus facere figuras, et miscere seu cognoscere principia.

Expl. : si vero scholares nesciant respondere nec rationes multiplicare neque loca invenire, tunc temporis artista sive magister doceat scholares de praedictis etc. Amen. Finito libro primo Incipit secundus.

f. 21^v-28^r : RAIMUNDUS LULLUS, *Ars brevis, liber secundus: De regulis I-X*.

Dieser liber secundus der Ars brevis fehlt in den Editionen und übrigen Handschriften.

Inc. : De prima regula, quae est de possibilitate, quae est de B.

— Regula est ista de possibilitate. Quam tribus modis cognoscimus, scilicet secundum affirmationem, dubitationem et negationem.

Expl. : sicut per regulam BCD EFG HIK. Quod in mixtione earum, cuiuslibet per se, apparet plus de bonitate in substantia substantialiter quam accidentaliter, ut substantia habeat magis mobilia et maiora aedificia. Telos.

Agathè tÿche he bíblos tou Sozoménoú.

Raimundus finivit hunc librum Pisis in conventu sancti Dominici, mense Ianuarii 1306 (!).

f. 28^v : Kreisfigur.

f. 29^r-63^r : RAIMUNDUS LULLUS, *Arbor philosophiae desideratae*.

Gl ay ; Pla 59.

Edd. : RD 302 [MOG VI (1737)].

Mss. : 1 katalanische und 20 lateinische Handschriften bekannt.
 Katal. Ed. : ORL 17 (1933) 399-507 (S. GALMÉS).
 f. 29^r am oberen Rand : cat. n. 15.

Inc. : Fili, debes habitare in summa comprehendere processum huius arboris, si ab ipsa vis utilitatem habere.

Dieser Prolog ist in anderen Hss. und in der Edition der Epilog.

— Solus eram (*ms* : *erravi*) in quodam viridario sub umbra cuiusdam pulchrae arboris, et considerabam de Deo et de statu huius saeculi. In tristitia permanebam.

Expl. : Quaeritur : Cum quo intellectus multiplicat amare? Solutio : KVFL.

Télos. Agathè týche he bíblos tou Sozoménoú.
 Ego Franciscus Lucac notarius opus scripsi.

8

Saint Bonaventure (N. Y.), St. Bonaventure University, The Franciscan Institute Library, cod. 4.

Saec. xv; 147 numerierte Folia; Papier; 260 × 180 mm; f. 1^r-49^r : 2 Kolumnen; f. 49^v-84^v : 1 Kolumne; f. 85^r-108^r : 2 Kolumnen; f. 108^v-118^r : 1 Kolumne; f. 118^v-118^r : 4 Kolumnen (Register); f. 119^r-146^r : 2 Kolumnen. Schöne Humanistenschrift.

Vorbesitzer : Nicolaus Pol, doctor (1494); Österreichische Adelsfamilie; Heinrich Rosenthal (1936); H. P. Kraus (1946).

Vgl. Census, Supplement (New York 1962) 410.

MAX H. FISCH, *Nicolaus Pol Doctor 1494* (J) New York 1947, p. 190 nr. 253.

P. LEHMANN, *Ein Deutscher auf der Suche nach Werken des Raymundus Lullus* «Zentralblatt für Bibliothekswesen» 58 (1941) 233-240.

f. A^v : Ars demonstrandi. Liber propositionum : 85. Liber catholici et infidelis : 119. Nicolaus Pol doctor 1494.

f. A^v-B^r : [*Hugo de sancto Caro OP*], *Concordantiae Bibliae*, fragmentum.

Vgl. : F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi* III (1951) nr. 3605.

Inc. : Cuilibet volenti requirere concordantias in hoc libro, unum est primum attendendum.

Des. : [Abies. Is.] 60^c : et buxus et pinus simul.

f. B^r oben quer : Raymundus Lullus.

f. B^v: ANON. *Nota*.

Inc.: Ne secundum sententiam salvatoris, dicentis in evangelio (Matth. 18, 7): Vae homini illi, per quem scandalum venit, liber iste generaret scandalum ex nomine libri, qui intitulatur: *Ars demonstrativa*, in cordibus in ipso legentium, quod forte crederent, quod intentionis instituentis hunc librum esset demonstrare ea, quae sunt fidei catholicae, demonstrat(ione) propter quod et quia, scilicet articulos fidei et sacramenta ecclesiae et alia, quae excedunt capacitatem humani intellectus, praemittere curavi meam intentionem, scilicet quod omnes rationes, factae de articulis fidei et de aliis pertinentibus ad ipsam fidem humanum intellectum excedentibus, non sunt demonstrationes, sed persuasibiles rationes.

— *Nota*, quod nullum suppositum divinum, sumptum ab essentia, debet substantiari in neutro genere; verbi gratia, quia de bonitate non procedit bonificatum, sed bonificatus, neque et de magnitudine magnificatum, sed magnificatus; et sic de aliis. Quod est, quia activum subiectum in neutro genere dicit substantiam per se absolutam. Et ita, si diceretur: De bonitate procedit bonificatum, bonitas esset una essentia, et bonificatum esset alia; quod falsum est in divinis. Et ideo, si in aliquo loco huius libri omissum fuerit, corrigatur.

f. 1^r-85^r: RAIMUNDUS LULLUS, *Ars demonstrativa*.

G1 f; Pla 21.

Edd.: RD 302 [MOG III (1722)].

Mss.: 17 weitere Handschriften bekannt, darunter Venedig, Marciana Lat. VI. 200 (2757) mit Llull's Widmung an den Dogen Pietro Gradenigo.

Inc.: Deus, qui es clarificatio totius intellectus, dum ipse te cognoscit, et qui es beatitudo totius voluntatis, dum ipsa te diligit, excellentissima virtute, gratia et benedictione Incipit *Ars demonstrativa*. De prologo.

— Quoniam haec *Ars demonstrativa* sequitur regulam Artis compendiosae inveniendi veritatem, nos ideo alphabetum illius Artis accipimus.

Expl.: digestio, alteratio, maioritas, finis.

— Explicit *Ars demonstrativa* in nomine Domini Dei nostri, conservationi cuius et auxilio eam submittimus. Qui regnat per omnia saecula verus Deus. Amen.

f. 85^r-118^r: RAIMUNDUS LULLUS, *Liber propositionum, secundum Artem demonstrativam compilatus*.

G1 aa; Pla 26.

Edd.: RD 302 [MOG III (1722)].

Mss.: 28 weitere Handschriften bekannt.

Inc. : Deus omnipotens, qui solus et altissimus imperas, ad cognoscendum et diligendum te Domine Incipit Liber propositionum, secundum Artem demonstrativam compilatus. De prologo.

— Ab Arte demonstrativa trahit hoc opus exordium.

Expl. : ad convertendum infideles in veritatis semitam, ut cognoscant et diligant illum, qui regnat et imperat altissimus et omnipotens verax Deus.

f. 118^r-118^v : ANON., *Alphabetisches Register zum Liber propositionum.*

Inc. : Afirmatio : 95. A praepositio : 96. Accidens : 99. Avaritia : 100.

Expl. : V figura : 97. Universale : 109.

f. 119^r (irrig) : Incipit Liber catholici et infidelis. Vgl f. 123ra.

f. 119ra-123va : RAIMUNDUS LULLUS, *Quaestiones per Artem demonstrativam solubiles*, q. 42-86 (quaestiones selectae).

42. Utrum sint angeli? — Divina simplicitas simile suum in creando inducit melius, si sunt angeli. Quia (*ms.* : Qui) si non sunt, assimilavit quidem minus effectum suum sibi ipsi. Simplicitas autem, sapientia et voluntas Dei per modum similitudinis in maioritate actualiter effectui suo concordant.

43. Utrum sint daemones? — Quanto plus est differentiae contrarietatis inter bonitatem et malitiam.

52. Utrum sit anima intellectiva? — Quoniam Deus est recognoscibilis, intelligibilis et amabilis.

55. Quomodo anima intelligit Deum? — Dum anima est in via, ratiocinatur de Deo per unum modum.

56. Utrum sit differentia inter essentiam animae et suum esse? — Esse animae est ens de similitudinibus Dei aggregatum, ut iam dictum est. Essentia autem intelligentiae est bonitas, magnitudo etc.

57. Ad quem finem anima creata est? — Fines, ad quos anima creata est, multi sunt.

58. Quomodo anima est similitudo Dei? — Maiorem similitudinem, quam inter Deum et animam considerare possumus, ita tamen quod nullum inde sequatur inconveniens. In dignitatibus Dei affirmare debemus, quod est, quia quanto effectus erit causae suae similior.

60. Utrum potentiae animae sint de ipsius animae essentia? — Quia Deus in magnitudine bonitatis etc. animae est multum recombilibilis.

63. Utrum anima rationalis sit immortalis? — Prout intelligimus causam finalem, quare anima creata est, durationem considerare debemus.

64. Utrum intellectus sit omnibus hominibus unus numero? — In

hac quaestione quaeritur: Utrum omnes homines habeant unum intellectum numero.

65. Utrum omnes animae sint creatae aequales? — Quod animae non sint creatae aequales, hoc manifestis rationibus patet. Et primo sic: Animae beatae in patria sunt substantialiter plenae gloria Dei.

68. Utrum potentiarum animae alia plus quam alia mereri possit? — Deus aequaliter est recolibilis, intelligibilis et amabilis.

85. Utrum praedestinatio et liberum arbitrium possint esse simul? — Verum est sapientiam Dei atque iustitiam eius quamlibet esse perfectam.

86. Utrum quinque universalia et decem praedicamenta sint aliquid realiter extra animam? — In divina essentia est una bonitas, una magnitudo, et sic de aliis.

Expl.: sed solum intentionaliter. Sed hoc totum est valde inconueniens. Ergo etc.

f. 123va-146rb: RAIMUNDUS LULLUS, *Liber catholici et infidelis*.

Gl aq; Pla 49.

Edd.: RD 302 [MOG IV (1729)].

Mss.: 9 weitere Handschriften bekannt.

Inc.: Dixit infidelis: Posito, quod sit alia vita, ita quod in paradiso beati Deo fruuntur.

— Ait catholicus: Manifestum est secundum magnitudinem Dei.

Expl.: diligit et honorat Deum ex propria libertate. Et sic non valet positio.

— Explicit Liber iste catholici et infidelis, ad honorem et gloriam omnipotentis Dei et gloriosae beatae Mariae Virginis, in quorum protectione et custodia sit liber iste, qui editus est ad laudem et exaltationem nominis Domini Iesu Christi. Amen.

f. 146rb-146vb: ANON. *Alphabetisches Register*.

Inc.: Ars demonstrativa: 1. Alphabetum: 3. A figura: 2.

Expl.: Voluntas: 96. Virtus: 96. Veritas: 96.

f. 147ra-148rb: (Pergament, saec. XIII): THOMAS DE AQUINO, *IV Sent. Dist. II q. 1 a.2 - Dist. II q. 1 a.3, quaestiuncula 3, solutio 1*.

Inc.: Conversione de qua loquimur, est terminus a quo, tota substantia panis.

— Ad tertium sic proceditur: Videtur, quod panis non possit converti in corpus Christi.

Des. : quia panis fit corpus Christi, et partes etiam convertuntur, quia materia panis fit.

9

Upperville (Virginia), The Library of Paul Mellon, cod. 37.^b

Saec. xv; 140 numerierte Folia; Papier; 290 × 220 mm; je eine Kolonne.

Vorbesitzer: C. A. Stonehill Inc.

Vgl. Census, Supplement (New York 1962) S. 530.

f. A^v: Federzeichnung (Kopf).

f. 1^r-137^c: RAIMUNDUS LULLUS, *Ars inventiva veritatis*.

Gl as; Pla 55.

Edd.: RD 53; 302 [MOG V (1729) 1-210].

Mss.: 19 weitere lat. Handschriften bekannt.

Inc. : Deus potentissime et benignissime, cuius sapientiae et amoris non est numerus neque finis, ut te cognoscere sciamus et amare, Incipit Ars inventiva. De prologo.

— Ars praesens ab Arte demonstrativa descendit. Et licet existentia illius et istius sit una et eadem, modus tamen earum procedendi est diversus.

— Dividitur praesens opus in quattuor distinctiones. Quarum prima est de figuris. Secunda de conditionibus principiorum.

— Prima figura de novem principiis constituta est. Quae sunt haec, videlicet: Bonitas, magnitudo, aeternitas.

Expl. : et manifestum est, quod sic. Et istud verum est Christi sanctitas (!), videlicet ipsa unitas divinae naturae et humanae. Sub cuius custodia ipsa Ars inventiva sua pietate dirigibilium protegatur a mordentibus aculeis iniquorum, quonian per eam est manifestabilis ignorantibus via cognoscendi et diligendi illum Dominum nostrum Iesum Christum. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus benedictus per infinita saecula saeculorum. Amen.

f. 137^r-137^v: ANON. *Quaestiones accessoriae*.

Inc. : Utrum creaturarum perfectio sit ultimum, quod potest facere Dei omnipotentia?

^b Mr. Paul Mellon hat die wissenschaftlichen Handschriften seiner Bibliothek im Januar 1964 deponiert in New Haven (Connecticut), Yale University Library, The Beinecke Rare Book and Manuscript Library.

— Utrum melius sit esse, quam non esse? Utrum melius sit optimum esse, quam non optimum esse? Utrum melius sit infinitum esse, quam finitum esse? Etiam, per primam et secundum figuram. Utrum melius sit esse reale, quam esse rationis?

Des. : et delectatio infinita non est sine delectante, delectabili et delectari infinitis.

f. 138^r-139^v: ANON. *Definitiones, ordine alphabetico dispositae.*

Inc. : B[onitas] optima non est finita, quia infinita est optima. B[onitas] optima non est creata, quia aeterna est optima.

— Deus est optimum bonum bonitatis infinitae. Deus est optimum bonum durationis infinitae. Deus est optimum bonum potestatis infinitae.

f. 138^v-139^v: ANON. *De probatione trinitatis et incarnationis, fragmentum.*

Inc. : Potest probari productio aeterna et incarnatio primitus ratione comparationis principiorum sic : Omne bonum est bonitate esse bonum, sive bonum est, quod bonitate est bonum, et melius, quod in se est bonum et agit bonum.

— Septimo potest probari per cameram HIK secundum tabulae processum.

f. 139^v (Fortsetzung der Definitionem) : Essentia est, quae est esse. Existentia est forma, qua essentia in suis suppositis existit. Agentia est forma, secundum quam agens secundum sui essentiam agit.

f. 140^r: ANON. *Quaestiones.*

Inc. : Utrum in bonitate sint omnia primitiva et relativa cum suis speciebus implicata?

Expl. : praeter minoritatem non esset accidens, et consequenter non esset ibi causa accidentalis. Per relationem.

10

Washington, D. C., The Library of the Holy Name College (16th and Shepherd Street, N. E., Washington, D. C.), cod. 39.

Saec. xv; 127 folia; f. 1-122 mit römischen Ziffern numeriert; f. 123-127 nicht numeriert; Papier; 210 × 140 mm; je eine Kolumne. Vorbesitzer nicht bekannt.

Vgl. : Census I (New York 1935) S. 476.

f. 1^r-1^v: Kleines Vorsatzblatt.

f. 2^r-6^r: ANON. *Tabula in Raimundi Lulli Proverbia.*

Inc.: Incipiunt Proverbia magistri Raymundi Lull. Primo ponendo tabulam. Et primo (*ms.*: promo) de prima parte dicemus.

— De nomine Dei: 1. Utrum Deus sit de necessitate: 2. De essentia Dei: 3.

Expl.: De mendacio. De ydiocitate. De phantasia. De poena.

f. 6^v-122^r: RAIMUNDUS LULLUS, *Proverbia.*

Gl cc; Pla 81.

Edd.: RD 20; 37; 62, 78, 1; 302 [MOG VI (1737)]; 309: Pars I; 313: Pars II.

Mss.: 28 weitere lateinische Handschriften bekannt.

Ed. catal.: ORL 14 (1928); 2 katalanische Hss. bekannt.

Inc.: Deus, [*add. del.*: in] cum [*om.*: tua] virtute omnia incipiunt, Proverbia Raymundi incipiunt. Prologus.

— Cum proverbium sit brevis propositio, quae in se magnam continet scientiam, idcirco magnam scientiam et contemplationem per proverbia volumus significare (*ms. add.*: volumus) et ostendere, sequendo doctrinam Tabulae generalis. Et plura volumus facere proverbia.

— Quia Deus est ens perfectum, nomen suum est perfectum. Deus et suum nomen realiter convertuntur.

Expl.: pro poena, quam sustines per iustitiam, laudes et benedicas Dominum Deum nostrum.

— De fine huius libri. Raymundus sua Proverbia in civitate Romana finivit ad gloriam et laudem Domini Dei nostri, in cuius custodiam hunc tractatum commendavit, et omnes alios, quos fecerat propter suum amorem. Anno Domini 1299 perfectus fuit iste liber in vigilia sancti (*corr. ex*: sanctae) Lucae (17. Okt.). Deo gratias.

— [Finito libro, sit laus gloria Christo. Amen; durchgestrichen].

— [In principio, medio et fine laudemus Deum cum oratione, contritione et satisfactione; durchgestrichen].

f. 122^v-127^v: RAIMUNDUS LULLUS, *Quaestiones Atrebatenses*, q. 1-23 [q. 24-50 fehlen].

Gl cc; Pla 96.

Edd.: RD 18; 38; 334 (Opera Parva V, Mallorca 1746); nicht in MOG.

Mss.: 17 weitere Handschriften bekannt.

Inc.: In Christo Domino Deo nostro et beata Virgine matre eius. Dilectissimo suo magistro Thomae Atrebatensi Raymundus Lullus suus devotus salutem et Dei amorem.

— Vidi, domine, litteras vestras, in quibus continebatur, quod sol-

verem vobis aliquas quaestiones. Cum recepi, eram occupatus per unum novum librum De geometria, quem faciebam.

— Cum Christus fuerit unum suppositum, quaero: Quae fuerit forma illius, cum sit ex duabus naturis, scilicet divina et humana. Solutio: Ad istam quaestionem oportet sic considerare, sicut ecclesia tenet.

Expl.: Quaestio 23: Quare antiqui patres tam diu vixerunt, et numquam attinxerunt mille annos? A tempore Aristotelis, David, Hippocratis vitae (*ms.*: vita) terminus homini est septuaginta annos... Qui siquidem anni solis sunt plus quam mille anni lunae. Unde videtur [omnibus consideratis, quod antiqui patres habuerunt annos solares].

FRIEDRICH STEGMÜLLER

Universität Freiburg im Breisgau.